

ABDURAUUF FITRAT AYDIN YARATICI

Kambarov Abdumutal Ahadconoviç

Felsefe Doktoru (DSc), Profesör

Dadamirzayeva Gulşanoy

Yüksek lisans öğrencisi

Fergana Devlet Üniversitesi

Anahtar kelimeler: *Ceditçilik, bilim ve aydınlanma, "Jön Türkler", siyaset, milliyetçi, cahil din adamları, baskıcı rejim, aydınlanma hareketi, manevi ve eğitimsel değerler, din ve eğitim sorunları.*

Özbek direniş hareketinin büyük isimlerinden, yazar, tarihçi, edebiyat eleştirmeni, dilbilimci, sanat eleştirmeni ve siyaset bilimci, devlet ve halk adamı, ilk Özbek profesörü Fitrat'ın (gerçek adı Abdurauf Abdurahimoğlu, 1986-1938) sosyo-politik, ekonomik ve hukuki görüşleri hakkında şunu belirtmek gereklidir.

20. yüzyılın başında Buhara Emirliği topraklarındaki yenilenme ruhundan ilham alan aydınların hareketi yeni uyanmaya başlamış ve yerel bilgiye susamış gençleri kendi çevresinde topluyordu. Bu hareketi başlatanların arzusuyla 1909 yılın bahar ayının başlarında "Şirkati Buharai Şerif" eğitim topluluğunun tavsiyesiyle Fitrat, eğitim yöntemini öğrenmek için İstanbul'a gönderildi.

Fitrat'ın hayatı ve eserleri açısından büyük önem taşıyan bu dönem hakkında yazarlar farklı, çelişkili, bazen tamamlayıcı bilgiler vermektedir. Sonuçta Fitrat'ın İstanbul'da hangi okulda okuduğu değil, bu okulun sayesinde dünya görüşünde ne gibi değişiklikler olduğu bizim için daha önemli. Bu anlamda Profesör Begali Kasimov'un şu sözleri dikkat çekicidir: " 'Jön Türk' devriminden Türkiye etkilendi." Özel hayattan kamusal hayata kadar devrimin havasına bürünmüştü. Böyle bir ortamın Fitrat üzerinde şüphesiz büyük etkisi olmuştur. O siyasete daldı. Aktif olarak sanatsal yaratımla uğraştı. Aslında Türkiye'ye gitmeden önce de edebiyat çevrelerinde biliniyordu.

Fitrat, Türkiye'de okudu ve ders verdi, aynı zamanda eserler de yazdı. 1909'da İstanbul'da Farsça yazdığı "Munozara", "Sayha" ("Na'ra") adlı şiir külliyesi, 1912'de ise "Sayohi Hindi" yayımlandı. Fitrat'ın milliyetçi, Türk yanlısı ve İslam yanlısı bir yazar olarak itham edilmesine neden olan bu iki eser, 20. yüzyılın başlarında Türkistan'daki milli uyanış hareketinin resmi olmayan bir programı olarak hizmet vermiştir. Özellikle "Munozara", "Sayha"

("Na'ra") eserleri gençlerin bakış açılarında keskin bir değişikliğe ve onların modernist saflara katılmalarına neden oldu.

1913'te Fitrat, eğitimsel ve sosyo-kültürel yapıyla ilgili yeni fikirlerle Buhara'ya döndü. Ancak bağınazlığın kol gezdiği Buhara'da bunu yapmanın imkanı yoktu.

Diğer Özbek aydınları gibi Fitrat da Orta Asya halklarını cehalet ve cehalet bataklığına getiren sosyal nedenleri incelemiş, cahil rahiplerin ve baskıcı rejimin neden olduğu zor sosyal durumdan kurtulmanın yollarını aramıştır. "Kısaltılmış İslam Tarihi" (1915), "Rahbari najot" (1915), "Aile" (1916) ve diğer felsefi risalelerinde insanların kardeşlik fikrini yorumlamıştır. Bu eserlerde pek çok halk ve millet, insanlık adı verilen tek bir aileyi oluşturur, farklı dilleri konuşan, farklı mezheplere mensup tüm halklar eninde sonunda tek bir aile olarak birleşecektir, onlar için bu kurtuluşun, topyekun kardeşliğin ve mutluluğun yolu burada başladığına dair fikirler yayılıyor.

Demokrasi ile burjuvazi arasındaki belirsizliklerin, hataların ve çelişkilerin varlığına ve Aydınlanma hareketinin tipik özelliği olan uzlaşma eğilimlerine rağmen, Fitrat figüründe demokratik semboller hakimdir. İdeolojik ve felsefi içerik açısından büyük toplumsal öneme sahip eserleri, birçok bakımdan genç Buhara devrimcilerinin eserlerinden üstündü.

Fitrat memleketine döndükten sonra Buhara'nın farklı bölgelerinde öğretmenlik yaptı ve Ceditçilik fikirlerini geniş çapta savundu. Buhara gençlik hareketinin ideologlarından ve ideolojik liderlerinden biri oldu. 1915'ten itibaren Buhara gençlik hareketinin sol kanadına liderlik etmeye başladı. 1917 Şubat olaylarından sonra Buhara Emirliği'ndeki Ceditlerin durumunun karmaşık hale gelmesi üzerine Semerkand'a taşınarak "Hurriyat" gazetesinde editör olarak çalıştı.

Yazar bir yandan 1917-1920'de yayımladığı "Okumak", "Doğu Politikası" ve "Ağla, İslam" gibi kitaplarında o yılların sosyo-politik meselelerine yönelik tavrını dile getirirken, Öte yandan Müslüman dünyası için endişelerini dile getirerek, önemini kaybetmeyen veya belirli bir tarihi dönemde korunan manevi ve eğitimsel değerleri anlattı. Fitrat, bu eserlerinde milletin sadece sosyo-politik konularda değil, din-eğitim konularında da yeterli bilgiye sahip olmadığını dikkate almakta ve her Müslümanın bilmesi gereken birçok konuya değinmektedir. Mesela Farsça yazdığı "Rahbari Nejat" risalesinde tefsir, hadis, fıkıh, kelim ilimlerinin yanı sıra dil, felsefe ve laik ilimler hakkında da net bir fikir vermiş; Nesil, beden, akıl ve ahlakın eğitimi konusunda felsefi ve ahlaki görüşleri ortaya koydu. Özellikle "Aile" adlı broşüründe ailenin toplum ve insan yaşamındaki rolünün arttırılmasına, aile üyelerinin hukuki normlarının

belirlenmesine yönelik düşünce ve görüşlerini daha açık ve net bir şekilde anlatmıştır.

Fıtrat, bir ceditçi olarak, her şeyden önce insanın ilim edinme hakkıyla doğduğunu ve bu hakkın kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. İnsanın bu hakkının Peygamber Efendimiz (SAV)'in sözleriyle ve Kuran sureleriyle uyum içinde olmasına rağmen, toplumdaki katılaşmış kişiler tarafından bu hakkın çiğnenmesi onda itiraz uyandırır. Bir insanın ilim alma veya almama hakkı sadece onun kaderini etkileseydi, bu kadar büyük bir trajedi yaşanmazdı. Ancak toplum, insanların topluluğu ve birliği olduğu sürece ve Buhara Emirliği'ndeki halk kitleleri bilgiden ve aydınlanmadan uzak yaşadığı sürece, bunlar Emirliğin sosyo-politik yapısını ve kültürel koşullarını etkilemekten başka bir şey yapamaz. Bu nedenle emirlikteki din alimlerinin ve gerici grupların bilim dışı eylemleri nedeniyle emirliğin toplumsal yapı olarak çürüdüğünü ve halk kitlelerinin cehalet batağına battığını söylüyor. Dolayısıyla yukarıda da belirttiğimiz gibi Fıtrat'ın yeni bir yöntem olarak yeni mezhepleri koruması, sosyal hayat için önemi olmayan "ilimler" yerine medreselerde hayat için gerekli dünyevi ilimlerin öğrenilmesi gerektiği üzerinde ısrar etmesi, Özbek devletinin geleceği konusunda halkın ve milletin kaygısının delillerindedir.

Ceditlerin genel görüşüne göre, halkı aydınlatmadan, ilim adamlarını cehalet bataklığından kurtarmadan toplumun kalkınma gemisini başlatmak mümkün değildi. Bu nedenle Ceditlerin bir kurtuluş yolu olarak yeni yöntem okullarını teşvik etmeleri ve açmaları tarihsel olarak doğrudur.

Ceditlerin odağında kadın meselesi özel bir önem kazanmıştır. Fıtrat, "Aile" adlı risalesinde de kadın meselelerine özel önem veriyor. Özellikle haklarına, toplumdaki yerlerine, sosyal hayatlarına, eğitim sorunlarını ortaya koyuyor. Ayrıca Fıtrat, kadınların erkeklerle eşit düzeyde bilgiden yararlanamamasının toplumun ve insanların kaderini olumsuz etkilediğini vurguluyor.

Fıtrat gibi Cedit hareketinin liderleri, yalnızca broşürler ve program açısından önem taşıyan makaleler yayınlamakla kalmadı, aynı zamanda bu eserlerin altında yatan ana fikir olan aydınlanma ile pratik faaliyetlerde de bulundular. Ancak Cedit hareketinin hedeflerine sadece yeni okullar açmakla ulaşılamayacağını farkına varan Fıtrat, ülkedeki vergilerin azaltılması, çiftçilerin durumlarının iyileştirilmesi, memurlar arasındaki rüşvetin durdurulması ve haklarının sınırlandırılması gerektiğine değiniyor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Naim Karimov. XX asr adabiyoti manzaralari. –Toshkent: O‘zbekiston. 2008. –B. 105
2. Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti. –Toshkent: Ma‘naviyat. 2004. – B. 358

